

forming violent thinking and violent activities, as well as the formation of attitude towards domestic violence through positive reinforcement are distinguished.

The microsocial and macrosocial theories of domestic violence are analyzed, the level and multilevel approaches in the theories of domestic violence are considered. The personality-based characteristics and psychological properties that contribute to domestic violence are described.

The theory of cognitive scripts is analyzed. The attention is paid to the influence of the environment on the occurrence of domestic violence.

Key words: domestic violence, the theory of violence, violent behavior, violent thinking, domination strategy, attitude to violence, risk factors, cognitive scripts, desensibilization.

Received July 16, 2016

Revised August 23, 2016

Accepted September 24, 2016

УДК 37.091.212-053.2-056.22-056.24

О.В. Царькова

E-mail: olik.tzar@mail.ru

Особливості формування освітнього простору для дітей з обмеженими можливостями здоров'я

Tsarkova O.V. Features of educational space formation for children with disabilities / O.V. Tsarkova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 582–592.

О.В. Царькова. Особливості формування освітнього простору для дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Розглянуто особливості дітей з обмеженими можливостями та досліджено необхідні умови для їх соціалізації. Вивчено особливості, сучасний стан і перспективи подальшого розвитку інклюзивної освіти. Проаналізовано психолого-педагогічну та медико-психологічну літературу з питань особливостей дітей з обмеженими можливостями розвитку.

Опрацьовано питання інклюзивної освіти, її основні цілі, задачі та принципи. Детально обстежено нормативно правові вимоги з прав дітей з обмеженими можливостями. В ході дослідження з'ясовано, яким чи-

ном необхідно формувати освітній простір на різних вікових етапах оволодіння знань дітьми з обмеженими можливостями. Встановлено, яким чином необхідно формувати освітній простір, з урахуванням особливих потреб дітей.

Розглянуто основні проблеми, з якими можна зіштовхнутись, у період інтеграції дітей з обмеженими можливостями у звичайні класи. Обговорено основні групи умов, які необхідно залучити до процесу формування інклюзивного середовища.

Нами було зроблено такі висновки: як необхідно модернізувати систему освіти, для того, щоб дітям з обмеженими можливостями організувати комфортне навчання, розвиток і соціалізацію, які нововведення необхідно ввести в систему освіти для дітей з особливими потребами, яким чином необхідно підготувати науково-методичну базу та як перекваліфікувати і підвищити компетентність спеціалістів навчально-виховного процесу – з метою гармонічного розвитку дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Ключові слова: особливості, формування, інклюзивна освіта, діти, обмежені можливості здоров'я, особливі потреби, розвиток, система освіти, гармонічний розвиток.

О.В. Царькова. Особенности формирования образовательного пространства для детей с ограниченными возможностями здоровья. Рассмотрены особенности детей с ограниченными возможностями и исследованы необходимые условия для их социализации. Изучены особенности, современное состояние и перспективы дальнейшего развития инклюзивного образования. Проанализирована психолого-педагогическая и медико-психологическая литература по вопросам особенностей детей с ограниченными возможностями развития.

Проработан вопрос инклюзивного образования, его основные цели, задачи и принципы. Подробно обследованы нормативно-правовые требования по правам детей с ограниченными возможностями. В ходе исследования установлено, каким образом необходимо формировать образовательное пространство на разных возрастных этапах овладения знаний детьми с ограниченными возможностями. Установлено, каким образом необходимо формировать образовательное пространство, с учетом особых потребностей детей.

Рассмотрены основные проблемы, с которыми можно столкнуться в период интеграции детей с ограниченными возможностями в обычные классы. Обсуждены основные группы условий, которые необходимо привлечь к процессу формирования инклюзивной среды.

Нами были сделаны следующие выводы: как необходимо модернизировать систему образования, для того, чтобы детям с ограниченными возможностями организовать комфортное обучение, развитие и социализацию, какие новшества необходимо ввести в систему образования для детей с особыми потребностями, каким образом необходимо подготовить научно-методическую базу, и как переквалифицировать и повысить ком-

петентность специалистов учебно-воспитательного процесса с целью гармоничного развития детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: особенности, формирование, инклюзивное образование, дети, ограниченные возможности здоровья, особые потребности, развитие, система образования, гармоничное развитие.

Постановка проблеми: впровадження інклюзивного навчання в педагогічну практику не викликає сумнівів, такий вид навчання робить можливим надання необхідної психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги великій кількості дітей, дозволяє забезпечити батьків консультативною підтримкою, а також підготувати суспільство до прийняття людини з обмеженими можливостями здоров'я.

Одна з основних цілей модернізації освітніх програм та інфраструктури освітніх установ: забезпечення прав всіх громадян на здобуття якісної освіти. У процесі модернізації вирішується завдання – створення середовища яке дозволяє дітям з обмеженими можливостями здоров'я отримати сучасну освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: ідея інклюзії народилася в рамках масштабних змін в розумінні прав людини, її гідності, ідентичності, а також механізмів соціальних і культурних процесів, що визначають її статус і впливають на забезпечення її прав.

Інклюзивна освіта – це перша інновація в освітній практиці, ініційована батьками дітей-інвалідів та педагогами, психологами, хто вірить в її необхідність не тільки для дітей з обмеженими можливостями, а і для всієї освіти в цілому.

Поняття інклюзивної освіти було введено Саламанкською Декларацією осіб з особливими потребами в 1994 році, прийняття Декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття в 2001 році: ці два документи висловлюють не просто визнання неоднорідності суспільства і його культури, а й зміни у ставленні до його розмаїття – усвідомлення його цінності, усвідомлення цінності відмінностей між людьми [10].

З позицій конструктивізму проблема диференційності людини з обмеженими можливостями переноситься в площину відновлення динамічної рівноваги між ним і системою навколишнього середовища. При цьому можливі різні варіанти розвитку цих відносин – від змін, що відбуваються в середовищі, для задоволення потреб людини в саморозвитку, до спотворення траєкторії саморозвитку і становлення «Я» людини при ригідності навколишнього середовища [5].

На думку В.К. Загвоздкіна, М. Чошанова, конструктивістська методологія дозволяє обґрунтовувати і розвивати педаго-

гічні технології інклюзивного навчання в частині організації, форм, методів, прийомів роботи в руслі вимог конструктивістської дидактики [8].

Проблему створення системи, в якій вдалося би органічно поєднати спеціальну педагогіку з педагогікою нормального дитинства поставив ще Л.С. Виготський. Ідея інклюзивного навчання як педагогічної системи органічно сполучає спеціальну і загальну освіту з метою створення умов для подолання у дітей соціальних наслідків генетичних, біологічних дефектів розвитку належить Льву Семеновичу Виготському, який ще в 30-ті роки, одним із перших обґрунтував необхідність такого підходу для успішної практики соціальної компенсації наявного у дитини дефекту.

Л.В. Виготський писав: «Необхідність створення системи, в якій вдалося би органічно поєднати спеціальну педагогіку з педагогікою нормального дитинства, зумовила появу моделі комплексного супроводу, складовими компонентами якої є: своєчасна діагностика, рання корекційна робота, розробка психолого-педагогічної бази для реалізації моделей і форм інклюзивної освіти, створення адекватних умов для навчання дітей з обмеженими можливостями в школі загального призначення» [9].

Отже, Л.С. Виготський одним із перших обґрунтував ідею інтегрованого (інклюзивного) навчання. Згодом його ідея реалізувалася в практиці роботи шкіл Західної Європи та США і тільки в останні роки починає все активніше втілюватися і в інших країнах.

У зв'язку зі зміцненням позицій гуманістичної освіти постають завдання проектування нового освітнього та культурного середовища як багатовимірного простору, адекватного сучасним потребам дітей і підлітків і відповідного тенденціям розвитку сучасної культури, економіки, виробництва і технологій. Тому потрібна і розробка гнучкого підходу, орієнтованого не стільки на об'єктний, предметний світ, скільки на розвиток світу комунікацій і взаємин в освітніх системах.

Мета статті: дослідити інтеграційні процеси, які все повніше охоплюють різні категорії дітей з відхиленнями у розвитку; проаналізувати основні цілі модернізації освітніх програм та інфраструктури освітніх установ, які забезпечують здобуття якісної освіти для дітей з обмеженими можливостями; проаналізувати теоретичні відомості, щодо питання інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу: інклюзивна освіта (фр. *Inclusif* – включає в себе, лат. *Include*-роблю висновок, вклю-

чаю) – процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних потреб усіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими потребами.

Інклюзивне навчання передбачає спільну освіту дітей з особливими освітніми потребами та дітей, що нормально розвиваються в межах однієї групи за різними освітніми маршрутами. Мета інклюзивної освіти полягає в досягненні всіма дітьми певного суспільного статусу і затвердження своєї соціальної значимості. Діти з обмеженими можливостями здоров'я потребують не тільки особливого ставлення і підтримки, але розвитку своїх здібностей у досягненні успіхів при навчанні в школі. Існує вісім основних принципів інклюзивної освіти:

1. Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
2. Кожна людина здатна відчувати і думати.
3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутим.
4. Всі люди потребують один одного.
5. Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємин.
6. Всі люди мають потребу в підтримці і дружбу однолітків.
7. Для всіх учнів досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж в тому, що не можуть.
8. Різноманітність підсилює всі сторони життя людини.

Для здійснення повноцінної інклюзії необхідні спеціальні програми, спрямовані на полегшення процесу адаптації дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітньому закладі та спеціально організоване освітньо-виховне середовище [11].

Впровадження ідей інклюзії в освітні установи вимагає серйозної роботи з підготовки компетентних педагогічних кадрів. Необхідна психолого-педагогічна корекція професійно значущих якостей умінь і навичок педагога і їх вдосконалення, а також психопрофілактична робота по зняттю емоційної напруги у вихователів та інших співробітників. У професійну перепідготовку вихователів необхідно включити курси щодо неврологічних і психофізіологічних особливостей дітей з обмеженими можливостями здоров'я, з основ спеціальної педагогіки і психології.

Отже, інклюзивна освіта є наступним кроком у розвитку освіти не тільки дітей з обмеженими можливостями здоров'я, але і всієї освітньої системи.

Діти з обмеженими можливостями здоров'я – це діти з особливими освітніми потребами. Відхилення в розвитку дитини призводять до його випадання з соціально і культурно обумовленого освітнього простору [4]. Порушується зв'язок дитини з соціумом, культурою як джерелом розвитку, оскільки дорослий носій культури не може, не знає, яким чином передати соціальний досвід, який кожна з нормальним розвитком дитина набуває без спеціально організованих умов навчання. Ще однією важливою необхідністю є передбачити в структурі освіти задоволення як загальних, так і особливих освітніх потреб, єдиних для всіх груп і специфічних для кожної категорії дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Тільки задовольняючи особливі освітні потреби такої дитини, можна відкрити йому шлях до загальної освіти.

Школа, яка вибрала для себе шлях реалізації інклюзивного процесу, перш за все повинна прийняти в свою шкільну культуру дотримання основних принципів інклюзивної освіти.

Основна мета освітнього закладу, який став на шлях розвитку інклюзивної практики – створення спеціальних умов для розвитку та соціальної адаптації учнів з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків.

Загальна й основна умова включення дитини з обмеженими можливостями здоров'я в соціальний і, зокрема, освітній простір – створення універсального безбар'єрного середовища, що дозволяє забезпечити повноцінну інтеграцію дітей-інвалідів у суспільство [6].

Перерахуємо далі основні групи умов, що необхідні для створення освітнього простору для дітей з особливими потребами:

1. Матеріально-технічна база, оснащена спеціальним обладнанням.

2. Організаційне забезпечення освітнього процесу, що включає в себе нормативно-правову базу, фінансово-економічні умови, створення інклюзивної культури в організації, взаємодія із зовнішніми організаціями та батьками, інформаційно-просвітницьке забезпечення.

3. Організаційно-педагогічне забезпечення; реалізація освітніх програм з урахуванням особливостей психофізичного розвитку та можливостей дітей; реалізація варіативних форм і методів організації навчальної та позанавчальної роботи; адаптація методик навчання і виховання до особливих освітніх потреб учнів і вихованців з обмеженими можливостями здоров'я.

4. Комплексний психолого-педагогічний супровід, організація корекційної роботи.

5. Кадрове забезпечення. Спеціальна підготовка педагогічного колективу до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я (дітьми-інвалідами), у роботі в умовах інклюзивної практики. Мета інклюзії – не тільки інтеграція дітей з обмеженими можливостями здоров'я в масові освітні установи. Провідним принципом інклюзивної освітнього середовища є його готовність пристосовуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей за рахунок структурно-функціональної, змістовної і технологічної модернізації освітньої системи установ [3, с. 83-95].

Відповідно до можливостей дітей виділяються три рівні освіти, при цьому кожен повинен забезпечити дитині не тільки адекватні його потенціалу «академічні» знання, вміння і навички, а й здатність їх реалізації в житті для досягнення особистих цілей. Відповідно, в структурі змісту освіти для кожного рівня умовно виділяються і розглядаються два взаємопов'язаних і взаємодіючих компоненти: «академічний» і «життєвої компетенції». Їх співвідношення специфічним для кожного рівня освіти.

I рівень, цenzовий, в цілому відповідає рівню освіти здорових однолітків до моменту завершення шкільної освіти, припускаючи при цьому і задоволення особливих освітніх потреб дітей з особливими потребами, як в академічному компоненті, так і в області життєвої компетенції дитини.

II рівень шкільної освіти – нецензовий, він змінений, порівняно з рівнем освіти здорових однолітків за рахунок значного редукування його «академічного» компонента і специфічного розширення області розвитку життєвої компетенції дитини;

III рівень шкільної освіти, також нецензовий, і академічний компонент редукується тут до корисних дитині елементів академічних знань, але при цьому максимально розширюється область розвитку її життєвої компетенції за рахунок формування доступних дитині базових навичок комунікації, соціально-побутової адаптації, готуючи її, наскільки це можливо, до активного життя в родині та соціумі [12, с. 100 – 106].

Основним критерієм ефективності інклюзивної освіти повинна стати максимальна соціальна адаптація, а в подальшому – професійна і трудова адаптація дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Лише після цього можна говорити про освітню адаптацію та відповідну динаміку засвоєння учбового матеріалу.

Так само показниками ефективності реалізації інклюзивного процесу в рамках одного навчального закладу будуть: позитив-

на динаміка розвитку дитини, його повне включення в колектив, прагнення і бажання йти в школу; сприятлива, доброзичлива атмосфера, в якій здійснюється освітній процес, включеність в нього всіх учнів і педагогів, відносини співпраці і участі; задоволеність батьків якістю роботи педагогічного колективу, підтримка всіх починань, пропонованих в школі.

Висновки та перспективи. Отже, представлені фактори, що визначають необхідність розробки проекту спеціального стандарту освіти для дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Неоднорідність складу дітей і максимальний діапазон відмінностей в необхідному рівні і змісті освіти обумовлює важливість розробки диференційованого стандарту, що включає такий набір варіантів, який дасть можливість забезпечити на практиці максимальне охоплення дітей з обмеженими можливостями здоров'я; гарантувати їм задоволення як загальних, так і особливих освітніх потреб.

Стало зрозуміло, що школа сама повинна змінитися для того, щоб стати інклюзивної, орієнтованою на будь-яку дитину з будь-якими освітніми потребами. Це складний процес, що вимагає організаційних, змістовних, ціннісних змін. Потрібно міняти не тільки форми організації навчання, а й способи навчальної взаємодії учнів. Традиція шкільного викладання, як трансляція знань, повинна стати спеціально організованою діяльністю по комунікації учасників навчання, зі спільного пошуку нових знань. Професійне орієнтування вчителя на освітню програму неминуче повинно змінитися на здатність бачити індивідуальні можливості учня і вміння адаптувати програму навчання до кожного індивідуально. Інклюзивна освіта передбачає комплекс серйозних змін у всій шкільній системі, в ціннісних установках, в розумінні ролі вчителя і батьків, в педагогічному процесі взагалі. В подальшому, ми бачимо таку перспективу розвитку нашого дослідження: більш детальне вивчення, особливості інклюзивної освіти на прикладі вже існуючих шкіл для дітей з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Алехина С.В. Инклюзивное образование для детей с ограниченными возможностями здоровья / С.В. Алехина// Современные образовательные технологии в работе с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья: монография / Н.В. Новикова, Л.А. Казакова, С.В. Алехина; под общ. ред. Н.В. Лалетина; Сиб. Федер. ун-т, Краснояр. гос.

- пед. ун-т ім. В.П. Астафьева [и др.]. – Красноярск, 2013. – С. 71–95.
2. Железняк Л.С. Опыт включения детей с проблемами развития в состав психотерапевтических групп / Л.С. Железняк, И.Б. Карвасарская // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева, 2003. – С. 102–104.
 3. Зарецкий В.К. Десять конференций по проблемам развития особенных детей – десять шагов от инновации к норме / В.К. Зарецкий // Психологическая наука и образование. – 2005. – № 1. – С. 83–95.
 4. Иванова І.Б Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів / І.Б. Иванова. – К. : Логос, 2000. – 188 с.
 5. Ратнер Ф.Л. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей / Ф.Л. Ратнер, А.Ю. Юсупов. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 175 с.
 6. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Б.Д. Карвасарский. – СПб., 2008. – 345 с.
 7. Киртоки А.Е. Особенности психологической поддержки семьи. Опыт Центра ранней помощи «Даунсайд Ап» / А.Е. Киртоки // Синдром Дауна XXI век. – 2009. – №1. – С. 18–24.
 8. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем. Методичні рекомендації працівникам реабілітаційних центрів / за ред. Т.Д. Ілляшенко; [автори: Л.І. Гриценко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська, О.В. Романенко, Н.С. Скрипка]. – К. : Духовна вісь, 2009. – 240 с.
 9. Лейбин В. Словарь-справочник по психоанализу / В. Лейбин. – М. : АСТ, 2010. – 956 с.
 10. Малофеев Н.Н. Специальное образование в меняющемся мире. Европа : Уч. пос. для студентов пед. вузов / Н.Н. Малофеев. – М. : Просвещение, 2009. – 319 с.
 11. Мастюковая Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст) / Е.М. Мастюковая. – М., 2007. – 258 с.
 12. Ярская-Смирнова Е.Р. Инклюзивное образование детей-инвалидов / Е.Р. Ярская-Смирнова, И.И. Лошакова // Социологические исследования. – 2003. – № 5. – С. 100–106.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Alehina S.V. Inkluzivnoe obrazovanie dlja detej s ogranichennymi vozmozhnostjami zdorov'ja // Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii v rabote s det'mi, imejushimi

- ogranichennye vozmozhnosti zdorov'ja: monografija / N.V. Novikova, L.A. Kazakova, S.V. Alehina; pod obshh. red. N.V. Laletina; Sib. Feder. un-t, Krasnojarsk. gos. ped. un-t im. V.P. Astaf'eva [i dr.]. – Krasnojarsk, –2013. – S. 71–95.
2. Zheleznjak L.S. Opyt vključenija detej s problemami razvitija v sostav psihoterapevtičeskikh grupp / L.S. Zheleznjak, I.B. Karvasarskaja // Obozrenie psichiatrii i medicinskoj psihologii im. V.M. Behtereva, 2003. – S. 102–104.
 3. Zareckij V.K. Desjat' konferencij po problemam razvitija osobennyh detej – desjat' shagov ot innovacii k norme // V.K. Zareckij. – Psihologičeskaja nauka i obrazovanie. – 2005. – № 1. – S. 83–95.
 4. Ivanova I.B. Social'no-psihologični problemi ditej-invalidiv / I.B. Ivanova. – K. : Logos, 2000. – 188 s.
 5. Ratner F.L. Integrirovannoe obuchenie detej s ogranichenymi vozmozhnostjami v obshhestve zdorovyh detej / F.L. Ratner, A.Ju. Jusupov. – M. : Gumanitar. izd. centr VLADOS, 2006. – 175 s.
 6. Karvasarskij B.D. Psihoterapevtičeskaja jenciklopedija / B.D. Karvasarskij. – SPb., 2008. – 345 s.
 7. Kirtoki A.E. Osobnosti psihologičeskoj podderzhki sem'i. Opyt Centra rannej pomoshhi «Daunsajd Ap» / A.E. Kirtoki // Sindrom Dauna XXI vek. – 2009. – №1. – C. 18–24.
 8. Korekcija psihosocial'nogo rozvitku ditej z cerebral'nim paralichem. Metodični rekomendacii pracivnikam reabilitacijnih centriv / za red. T.D. Illjashenko; [avtori: L.I. Gričenok, T.D. Illjashenko, A.G. Obuhivs'ka, O.V. Romanenko, N.S. Skripka]. – K. : Duhovna vis', 2009. – 240 s.
 9. Lejbin V. Slovar'-spravochnik po psihoanalizu / V. Lejbin. – M. : AST, 2010. – 956 s.
 10. Malofeev N.N. Special'noe obrazovanie v menjajushhemsja mire. Evropa. Uch. pos. dlja studentov ped. vuzov / N.N. Malofeev. – M. : Prosveshhenie, 2009. – 319 s.
 11. Mastjukovaja E.M. Lechebnaja pedagogika (rannij i doskol'nyj vozrast) / E.M. Mastjukovaja. – M., 2007. – 258 s.
 12. Jarskaja-Smirnova E.R. Inkljuzivnoe obrazovanie detej-invalidov / E.R. Jarskaja-Smirnova, I.I. Loshakova // Sociologičeskie issledovanija. – 2003. – № 5. – S. 100–106.

O.V. Tsarkova. Features of educational space formation for children with disabilities. The features of children with disabilities and the conditions necessary for their socialization are investigated. The features, cur-

rent state and prospects of further development of inclusive education are studied. The analysis of psychological-pedagogical and medico-psychological literature on characteristics of children with development disabilities is made.

The issue on inclusive education, its main goals, tasks and principles are processed. The regulatory requirements of the legal rights of children with disabilities are examined in details. The study revealed how the educational community at different age stages of mastering the knowledge of children with disabilities should be formed. The way how educational space should be formed, taking into account the special needs of children is established.

The main problems that can encounter during the integration of children with disabilities in regular classes are investigated. We discuss the main groups of conditions that should be involved in the shaping of an inclusive environment.

We have made the following conclusions: how education of children with disabilities should be modernized to organize a comfortable learning, development and socialization, what innovations must be entered into the education system of children with special needs, how to prepare the methodological framework and how to retrain and improve the expertise of specialists educational process – to the harmonious development of children with disabilities to health.

Key words: features, formation, inclusive education, children, limited, special needs, development, education system, harmonious development.

Received July 21, 2016

Revised August 23, 2016

Accepted September 24, 2016